

Eenduidige definities en objectieve criteria vereist

Het vergeten landschap

De Nota Ruimte biedt met het instellen van Nationale landschappen eindelijk een eerste aanzet tot erkenning en bescherming van het landschap. Voor de bescherming van cultuurhistorische waarden worden in beleid en regelgeving de teugels momenteel eveneens wat strakker aangetrokken. Via het principe 'behoud door ontwikkeling' opent de Nota Ruimte echter ook de deur voor bouwen in het buitengebied, wat heet: zelfs in de Nationale landschappen. Gezien de langdurige procedures voor grote bouwlocaties, zal de volgende bouw golf zich dus juist daar afwikkelen. Maar weten we wel wat we moeten behouden? Er is dringend behoefte aan geautoriseerde beschrijvingen en waarderingen, een adequaat beoordelingskader en ook aan iets basaal als een heldere definitie van wat landschap of cultuurhistorie nu eigenlijk is.

DIEDERIK BEL

De auteur

Diederik Bel (0570-697118, D.Bel@witbo.nl) is fysisch geograaf van huis uit en hoofd Omgevingskwaliteit bij Witteveen+Bos. Hij is tevens co-hoofdredacteur van *kenMERken*.

In vergelijking met natuur zijn landschap en cultuurhistorie in Nederland veel minder strikt beschermd. Voor cultuurhistorie begint dit overigens langzaam te veranderen. Vooral als uitvloeisel van het Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (uit 1992), het zogenoemde Verdrag van Malta. Dit verdrag gaat leiden tot een aanpassing van de Monumentenwet 1988, zoals die thans bij de Tweede Kamer ligt. Het streven om cultuurhistorie meer te betrekken bij ruimtelijke ontwik-

kelingen staat verwoord in de Nota Belvédère. Deze nota is in november 1999 in de Tweede Kamer besproken. Nu is er eindelijk via de Nota Ruimte een wat slappe vertaling naar het landelijk beleid gemaakt. Dit krijgt momenteel met het Actieprogramma Ruimte en Cultuur 2005-2008 enig vervolg. Vermeldenswaardig is verder dat het Ministerie van OC&W tegenwoordig wettelijk adviseur is in m.e.r.-procedures (zie ook *kenMERken* van februari 2005). In de Nota Ruimte zijn gebieden met internatio-

I. Kernkwaliteiten van het Nederlandse landschap

Bij de ontwikkeling van algemene waarden van het Nederlandse landschap wordt gewerkt met het begrip 'kernkwaliteiten'. Het rijk gebruikt deze term bijvoorbeeld bij het toetsen van de provinciale plannen. Deze kernkwaliteiten moeten zich in een kenmerkende samenhang kunnen ontwikkelen. Onder kernkwaliteiten vallen:

- de natuurlijke kwaliteit: bodem, water, reliëf, aardkunde, flora en fauna;
- de culturele kwaliteit: cultuurhistorie, culturele vernieuwing en architectonische vormgeving;
- de gebruikskwaliteit: (recreatieve) toegankelijkheid, bereikbaarheid, meervoudig ruimtegebruik;
- de belevingskwaliteit: ruimtelijke afwisseling, informatiewaarde, contrast met de stedelijke omgeving, groen karakter, rust, ruimte, stilte en donkerte.

naal zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteit, en in samenhang daarmee bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten, als Nationale landschappen aangewezen. De landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van Nationale landschappen moeten behouden blijven. Ruimtelijke ontwikkelingen zijn wel mogelijk, mits de kernkwaliteiten worden behouden of versterkt (zie kader 1).

Provincies zijn ervoor verantwoordelijk het beleid voor Nationale landschappen uit te werken. De verantwoordelijkheid voor de basiskwaliteit van het landschap ligt bij provincies en gemeenten. Het rijk heeft een stimulerende rol onder meer vormgegeven door een rijksadviseur aan te stellen voor het landschap en voor cultureel erfgoed. Het rijk toetst tevens of provincies in streekplannen aandacht hebben besteed aan de landschappelijke kwaliteit. Echter, veel heeft dat nog niet om het lijf.

Via het principe 'behoud door ontwikkeling' opent de Nota Ruimte nadrukkelijk de deur voor bouwen in het buitengebied. Dit gaat zelfs zo ver dat dit ook geldt voor de Nationale landschappen. Er zijn al voorbeelden van hoe dit eruit zou kunnen zien. Te denken valt aan de Cultuurhistorische verkenning Bouwen voor Waterland 2020 (zie *kenMERken* van april 2005).

M.e.r. en SMB

Duidelijk zal zijn dat het van groot belang is landschap en cultuurhistorie zorgvuldig en respectvol in de planvorming te betrekken. Milieueffectrapportage en, nog meer, de strategische milieubeoordeling (SMB) zijn hiervoor een uitstekend vehikel.

De wijze waarop nu in m.e.r. wordt omgegaan met landschap en cultuurhistorie wisselt echter nog te sterk. De verschillen zijn niet alleen toe te schrijven aan verschillen in schaalniveau of belang van de aspecten in de besluitvorming. Een voornamere reden is ook dat het ontbreekt aan (wetenschappelijke) consensus, of zo u wilt een goede richtlijn, over hoe om te gaan met deze aspecten. Er zijn nauwelijks geautoriseerde be-

schrijvingen, methoden en technieken. Dit komt de doorwerking in de planvorming niet ten goede. Waar dit toe leidt, zien we overal om ons heen: het historisch landschap in Nederland erodeert.

Hoewel er sinds de beginjaren van m.e.r. al veel ten goede is veranderd, is er dus ook nog een weg te gaan. Dit artikel vormt daartoe een aanzet. De opgave is om:

- tot een goede afbakening van aspecten binnen het thema landschap en cultuurhistorie te komen;
- een landsdekkend beeld op voldoende detailniveau te verkrijgen;
- objectieve criteria te onderscheiden waarmee de actuele waarden van landschap en cultuurhistorie kunnen worden bepaald, alsmede een definitie van de (in het beleid aangegeven) statuswaarden;
- goede effectbeoordelingscriteria te genereren.

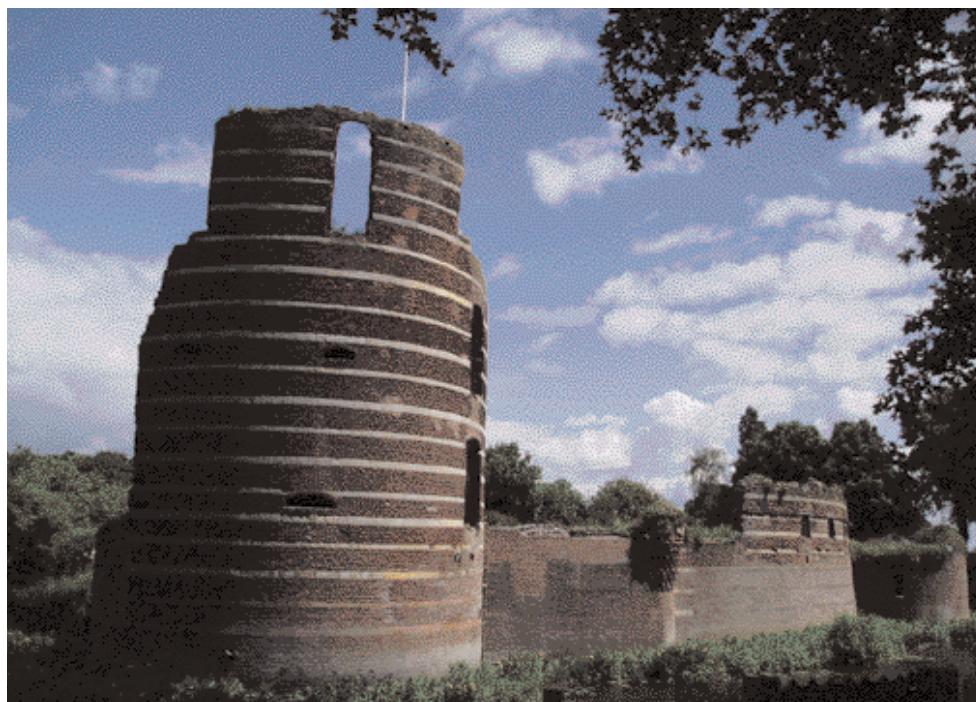
Begripsverwarring

Het begrip landschap is niet eenduidig gedefinieerd. Hoe verwarrend het begrip landschap is, leest u bijvoorbeeld op www.nederlandslandschap.nl waar alle mogelijk begrippen worden toegelicht. Op die site wordt overigens de historisch-geografische indeling gebruikt die twee gezichtspunten combineert: de fysisch-geografische (welke aardkrachten hebben een rol bij het ontstaan gespeeld?) en de cultuurhistorische (wat heeft de mens gedaan dat het landschap het huidige aanzien geeft?). Dit is een voor Nederland alleszins verdedigbare indeling. Een lijst met Nederlandse landschapstypen conform deze indeling is te vinden in kader 2.

Over wat tot de cultuurhistorie wordt gerekend bestaat enige consensus: historische geografie, historische bouwkunde en archeologie. Maar schijn bedriegt. Twee voorbeelden.

De historische geografie, vrij vertaald het historisch landschap, wordt dus toebedeeld aan het begrip cultuurhistorie. Gezien de verhoogde aandacht voor cultuurhistorie is dat mooi meegenomen. Het historisch landschap is echter traditioneel meer het domein van het Ministerie van LNV, terwijl OC&W zich buigt over de cultuurhistorie. Dus beleidsmatig ligt hier mogelijk een probleem: wie gaat er nu over?

Ook juridisch bestaat onduidelijkheid, bijvoorbeeld over de mate waarin cultuurhistorie in deze definitie tot het begrip milieu behoort. Op 22 mei 2003 publiceerde de Evaluatiecommissie Wet milieubeheer (rapport 2003/15) haar advies over de definitie van het begrip milieu in de Wet milieubeheer. Dat dit nodig was, illustreren twee

Verlies aan gaafheid (Kasteel Batenburg)

Ensemblewaarde

Zeldzaam: Graf van koning Zwentibold (Kloosterkerk in Susteren)

uitspraken van de Raad van State waarin werd bepaald dat 'archeologische waarden' vallen onder het begrip milieu (Wm: nadelige gevolgen voor het milieu: RvS 4-12-02) maar dat 'cultuurhistorische waarde' (d.d. 13-11-02) geen betrekking heeft op het belang van de bescherming van het milieu. Overigens is dit voor de m.e.r. minder relevant. Immers, daarvoor geldt een veel ruimere reikwijdte ('de bescherming van esthetische, natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden') dan voor de Wm-vergunning.

Een eenduidige afbakening

Hoewel de grens mogelijk arbitrair is, lijkt het voor m.e.r. en SMB aantrekkelijk de visuele en natuurlijke aspecten aan het landschap toe te delen en de historische en culturele dimensie aan cultuurhistorie.

Beschrijving landschap

Landschap is het waarneembare deel van de aarde, dat wordt bepaald door de onderlinge samenhang en wederzijdse beïnvloeding van de factoren klimaat, reliëf, water, bodem, flora en fauna, alsmede het menselijk handelen. De aanwezige landschappelijke waarden in het gebied kunnen worden beschreven aan de hand van drie aspecten:

- aanwezige landschapstypen en -structuur;
- visuele kenmerken van het landschap;
- vormen in het landschap.

Beschrijving cultuurhistorie

De cultuurhistorie bestudeert ruimtelijke en landschappelijke elementen, patronen en samenhangen voor zover deze het resultaat zijn van de wisselwerking tussen de mens en zijn fysieke omgeving op enig tijdstip in het verleden. Het vak vertelt iets over de menselijke bestaanswij-

zen van vroeger en de wijze waarop een en ander in het landschap tot uitdrukking kwam, dan wel nog kan worden teruggevonden. Het inventariseren en met name het combineren van cultuurhistorische elementen kan ogenschijnlijk afwezige samenhangen of ruimtelijke patronen van weleer aan het licht brengen. Binnen het begrip cultuurhistorie past dan ook een beschrijving van drie 'lagen', waartussen overigens tot op heden nog geen afstemming is aangebracht:

- de historisch-geografische patronen, elementen en ensembles van het studiegebied;
- de aanwezige historisch bouwkundige elementen;
- de archeologische elementen (vindplaatsen en verwachtingswaarden).

Geautoriseerde beschrijvingen

De vraag is natuurlijk of er afdoende beschrijvingen zijn die passen bij de voorgaande indeling. Het antwoord is dat hieraan in hoog tempo wordt gewerkt, vooral voor cultuurhistorie.

Op het gebied van cultuurhistorie zijn voortuitlopend op het Verdrag van Malta allerhande beschrijvingen en waarderingen tot stand gebracht (AMK, IKAW, ARCHIS II). Een prachtig voorbeeld hiervan, dat deels ook het aspect landschap omvat, is de Kennis Infrastructuur Cultuurhistorie (www.kich.nl). Daarin zijn (archeologische) monumenten, beschermde stadsgezichten, het historisch landschap (elementen), maar ook de indicatieve kaart archeologische waarden (IKAW), landschapstypen en ontginningsgeschiedenis met veel detail op kaart afgebeeld.

Op provinciaal niveau is ook veel, heel veel in kaart gebracht. Zie onder meer de set met vijf provinciedekkende Basiskaarten Limburgse Cultuurhistorie, de Cultuurhistorische Hoofdstruc-

tuur van Zuid-Holland en de Cultuurhistorische Kaart Fryslân.

Kortom, er vinden goede pogingen plaats tot beschrijving en waardering van cultuurhistorie. Op het gebied van de overige aspecten van het landschap is veel minder beschikbaar, zeker op regionaal of lokaal niveau.

Op de website van LNV (www.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/) over ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie (OLS) en Meetnetlandschap (www.meetnetlandschap.nl) worden de kernkwaliteiten van diverse landschappen op hoofdlijnen wel aangegeven. In de Nota Ruimte is dat ook gedaan voor de Nationale landschappen. Verder bevat het Milieu- en Natuurcompendium van RIVM onder 'landschap' inmiddels een schat aan informatie, zij het op een hoog abstractieniveau (www.rivm.nl/milieuennatuurcompendium/nl). De 167 Nederlandse landschappen uit de Atlas van Nederland zijn echter wellicht nog steeds het meest compleet (zie ook www.avn.geog.uu.nl).

Wel is er een goede en volledige Inventarisatie aardkundige waarden in Nederland (Koomen A.J.M., 1999, Staring Centrum – Alterra: nr. 689). De aardkundige laag bestaat feitelijk uit zowel aardkundige landschappen als aardkundige objecten. Met aardkundige landschappen worden grotere ruimtelijke eenheden bedoeld, zoals bijvoorbeeld het kleilandschap of het veenlandschap. Deze worden echter als landschapstype apart behandeld (zie kader 2). Met aardkundige objecten worden specifieke landvormen bedoeld, zoals pingoruïnes en kwelderrugsystemen.

Samengevat is er vooral op landelijk en provinciaal niveau voldoende basisinformatie voor met name SMB in aansluiting op het gemaakte onderscheid voor cultuurhistorie en deels ook landschap.

Waardering: mooi of lelijk?

We zijn gewend landschappen te waarderen in termen als mooi en lelijk. Dat is in orde voor op vakantie, maar niet als het gaat om een objectieve waardering. Naast een beschrijving is het immers van belang dat aan de aspecten landschap en cultuurhistorie een objectieve waarde wordt toegekend. Dit is noodzakelijk om te bepalen in hoeverre effecten ernstige gevolgen zouden kunnen hebben op landschappelijke en cultuurhistorische waarden. In veel milieueffectrapportages wordt wel een beschrijving opgenomen, maar vindt veelal geen expliciete waardering plaats. Impliciet gebeurt dit soms wel, bij de effectbeoordeling, door het toekennen van kwalitatieve scores. Daarin komt dan plotseling de ernst van het effect bovendien. Helaas lees ik veel milieueffectrapporten die bol staan van subjectieve en semi-objectieve termen.

Het waarderen van een Nederlands (cultuur-)landschap kan door de 'actuele waarden' met objectieve criteria te beschrijven. Daarnaast zijn aan de aspecten landschap en cultuurhistorie ook vanuit het beleid waarden toegekend, de zogenaamde statuswaarden.

Landschap

Voor het thema landschap is het een belangrijke opgave tot een meer objectieve waardering te komen van de fysieke uitgangssituatie.

De waarde van de 'landschappelijk structuren' wordt bepaald door: (1) het kenmerkende karakter, de gaafheid en de zeldzaamheid van het *landschapstype*, en (2) de samenhang tussen waarneembare elementen en patronen (molen als onderdeel van een molengang) en vorm en functie (hoge zandrug – es – in gebruik als akkerbouwgebied).

Bepalend voor de *visuele waarde* van het landschap is de samenhang tussen kenmerken als openheid of beslotenheid en zichtrelaties (waar- onder oriëntatie).

De waarde van vormen in het landschap wordt bepaald door de mate waarin het natuurlijk systeem als vorm afleesbaar, en dus zichtbaar, is in het landschap: *aardkundige waarden*. De beleefbaarheid van reliëf in het landschap wordt gezien als een belangrijk aspect van de landschappelijke kwaliteit (aardkundige of geomorfologische waarden). De mate waarin vormen in het landschap samenhangen, voor zover deze het resultaat zijn van natuurlijke processen in het verleden, kan iets vertellen over de vroegere klimatologische omstandigheden en de wijze waarop dit in het landschap tot uitdrukking kwam. Bij de waardetoekenning moet dus vooral aandacht worden besteed aan de kenmerkendheid, zeldzaamheid, educatieve waarde en samenhang van het object.

De *statuswaarde* van het gebied wordt bepaald door aanduidingen in het beleid. Wat dat betreft zijn onder meer van belang:

2. Landschapstypen (fysisch en historisch-geografische indeling)*

1. Heuvelland (krijt/lösslandschap in Zuid-Limburg)
2. Hoogveenontginningsgebied
3. Kustzone (duinlandschap in het Waddengebied en langs de Hollandse en Zeeuwse kust)
4. Laagveengebied (veenweidegebied, veenontginningen en droogmakerijen)
5. Rivierengebied (rivierkleilandschap)
6. Zandgebied (dekzandlandschap en stuwwallen)
7. Zeekleigebied (zeekleilandschap)
8. Zuiderzeegebied (jong zeeklei polderlandschap)
9. Grote wateren (IJsselmeer, Markermeer, IJmeer, Randmeren)
10. Stedelijk landschap

*Bronnen: (1) Het Nederlandse Landschap: een historisch-geografische benadering. Barends et. al., 1991; (2) Landschappelijke Nederland: fysische geografie van Nederland. H.J.A. Berendsen, 2000; (3) <http://www.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/>.

- Nationale landschappen (Nota Ruimte);
- gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit;
- lokaal beleid (structuurvisies, landschapsbeleidsplannen, bestemmingsplannen e.d.).

Cultuurhistorie

Ook voor het thema cultuurhistorie is het een belangrijke opgave tot een meer objectieve waardering te komen van de fysieke uitgangssituatie. Voor de (technische) waardering van cultuurhistorie (c.a.) kan worden gewerkt met de volgende criteria:

- de afleesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis van het *cultuurhistorisch landschap*;
- het kenmerkende karakter, de samenhang, de symboliek, de zeldzaamheid en de gaafheid van patronen, lijnen en elementen (*gebouwen*);
- de kwaliteit, zeldzaamheid, ensemblewaarde, representativiteit en belevingswaarde van *archeologische monumenten*.

Daarnaast zijn aan cultuurhistorie ook vanuit het beleid waarden toegekend (*statuswaarden*). Om de cultuurhistorische statuswaarde van het gebied te kunnen bepalen, zijn onder andere de Nota Belvédère en de Monumentenwet van belang. Voordat de Nota Ruimte verscheen, werden bepaalde gebieden in Nederland als 'Waardevol Cultuur Landschap' (WCL) beschermd. Inmiddels vormen de Waardevolle Cultuur Landschappen geen aparte beleidscategorie meer. De landschappen waar het beleid voor werd gevoerd, zijn opgenomen bij de Nationale landschappen. Ook kunnen Belvédère-gebieden die zijn vastgelegd in streek- en/of bestemmingsplan daartoe worden gerekend.

Het beschermingsniveau (inclusief aanduiding, ligging en de aard) van een vindplaats, de vondsten en grondsporen die zijn aangetroffen en de datering ervan zijn van belang bij archeologie.

Het natuurcompendium laat een mooi voorbeeld zien van hoe het gesteld is met de aantasting van 'de herkenbaarheid van de ontstaansgeschiedenis van het landschap'. Hoe meer aangetast, hoe lager de actuele waarde is, en des te groter de kansen voor 'herstel door ontwikkeling'.

Effecten

Alles begint aan de basis en dat is consensus over de beschrijving en waardering van de Nederlandse (cultuur)landschappen. Voor een goede, liefst kwantitatieve effectbepaling zijn vervolgens gebiedsdekkende kaarten van het landschap en de cultuurhistorie van belang. Door de gebieden aan de hand van hun waarde (zie boven) te classificeren kan immers de ernst van het effect eenvoudig worden bepaald. Bij het 'verlies aan hectares' kan dan bijvoorbeeld een vermenigvuldigingsfactor worden toegepast voor de waarde van het gebied. Deze methode is al toegepast bij de Trajectnota/MER IJzeren Rijn en leidde tot volledig kwantitatieve effecten.

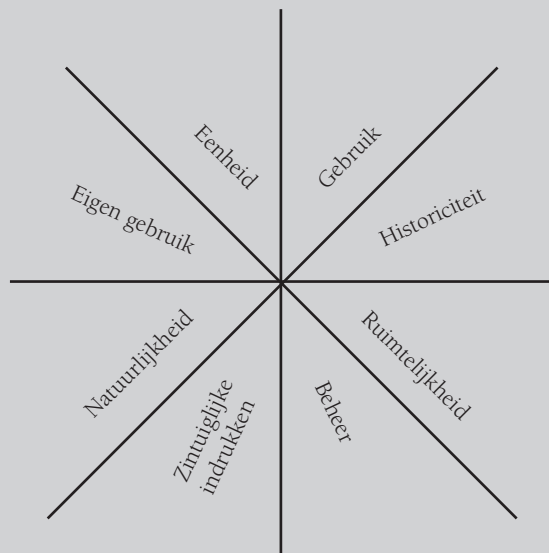
Landschap

In een MER of SMB moeten, mede op basis van de waardering van de landschapstypen in het gebied, op hoofdlijnen de volgende effecten worden beschreven:

- verandering (aantasting, versterking dan wel inpassing) van waardevolle landschappelijke structuren (samenhang elementen, lijnen en patronen binnen landschapstype);
- invloed op de visueel-ruimtelijke structuur met de belangrijkste beeldbepalende of structurerende elementen zoals karakteristieke open ruimten, wegenstructuren en (laan)beplantingen;
- veranderingen in de kenmerkende aardkundige patronen (bijvoorbeeld dobben) en bijbehorende elementen in het landschap;

3. Belevingswaarden

Naast het rationele deel van landschap en cultuurhistorie is er ook nog een emotioneel deel. J.A. Hendriks noemt dit in het boek 'Cultuurhistorie van stand en land: waardering en behoud' (Uitgeverij Matrijs, Utrecht 1999) 'het emotioneel programma'. LNV noemt het de belevingskwaliteit, bestaande uit: ruimtelijke afwisseling, informatiewaarde, contrast met de stedelijke omgeving, groen karakter, rust, ruimte, stilte en donkerte. Zij gaat daarbij uit van de SPEL-methode (Schalen voor de Perceptie en Evaluatie van het Landschap, zie afbeelding).

Belevings-roos (Meetnet landschap: LNV)

Hendriks doet een aantal voorstellen hoe hiermee om te gaan. "Bij de beleving van het landschap is er steeds sprake van interactie tussen een te beleven object en de waarnemer daarvan, het subject:

1. Aan een object kunnen na analyse kwaliteiten worden toegekend, die worden bepaald door de waargenomen rijkdom aan vormen, gerelateerd aan betekenissen, waaronder historische gebeurtenissen. Graadmeter daarin is de mate van complexiteit en balans in ordening en verscheidenheid en de daaraan ten grondslag liggende ordenende principes, die voortkomen uit de meest eenvoudige interpretatie van vorm en betekenis.
2. Van de kant van het subject, de waarnemer, moet men via enquêtes nagaan wat het niveau van kennis en binding is ten opzichte van tevoren veronderstelde en naderhand bij geënquêteerden gevonden kwaliteiten."

Het onderzoek 'Gevoelsrendement van natuurontwikkeling langs de rivieren' van Alterra en Witteveen+Bos in 2004 is een voorbeeld van een onderzoek naar belevingswaarden. Daarbij is met schriftelijke enquêtes het effect gemeten van natuurontwikkeling in de uiterwaarden op de beleving van omwonenden, recreanten en overige Nederlanders. Een theoretische verkenning van de invloed van cultuurhistorie op de beleving van landschap is te vinden in 'Landschapsbeleving en Cultuurhistorie' van A.E. van den Berg & T. Casimir (Alterra-rapport 582, 2002).

- aantasting (of mogelijkheden voor verbetering) van gebieden of objecten met een speciale beleidsstatus.

Cultuurhistorie

In een MER of SMB moeten, mede op basis van een korte beschrijving van de ontginningsgeschiedenis van de landschapstypen in het gebied, op hoofdlijnen de volgende effecten worden beschreven:

- verandering (aantasting, versterking dan wel

- inpassing) van waardevolle historischgeografische patronen, elementen en ensembles (o.a. wijken, petgaten);
- historisch-bouwkundige elementen (bouwwerken);
- archeologische elementen (vindplaatsen en verwachtingswaarden);
- aantasting (of mogelijkheden voor verbetering) van gebieden of objecten met een speciale beleidsstatus (archeologisch monument e.d.).

Eenheden

Het niveau van de besluitvorming c.q. de kenmerken van de activiteit bepalen zowel de methode als de eenheid waarin effecten uitgedrukt worden. Immers, het gaat erom in een m.e.r. te komen tot onderscheidende milieueffecten.

De eenheid waarin effecten worden uitgedrukt kan ook bepalend zijn. Bij een spoorlijn die 2 kilometer door een natuurgebied loopt is het bijvoorbeeld voor de mate van versnippering van belang te weten hoe groot de door de spoorlijn gescheiden gebieden aan weerszijden zijn (aansnijden of doorsnijden). Een eenheid meters voldoet dus niet. Bij een Gea-object (aardkundig monument) is het weer anders. Daar is iedere aantasting een 100% effect. Immers, Gea-objecten zijn gave voorbeelden van een bepaalde vorm in het landschap. Juist door het ongeschonden karakter zijn ze een schoolvoorbeeld. Kortom, met het bepalen van de juiste beoordelingscriteria alleen zijn we er nog niet. De eenheid waarin een en ander wordt uitgedrukt is ook van groot belang.

Resumé

Het thema landschap en cultuurhistorie wordt in m.e.r.-procedures steeds op andere wijze behandeld. Veelal zijn de beschrijvingen en effecten kwalitatief en deels subjectief. Een goede waardering van de uitgangssituatie door middel van objectieve criteria kan leiden tot meer uniformiteit en duidelijkere verschillen tussen alternatieven. Daarnaast is er een goede basis om te komen tot meer kwantitatieve effecten. Dit biedt tezamen een goed vertrekpunt voor een betere doorwerking van landschap en cultuurhistorie in de vormgeving van alternatieven. Zeker nu, naast LNV, ook het Ministerie van OC&W wettelijk adviseur wordt in de m.e.r.-procedure, wordt het tijd voor een heldere richtlijn over hoe om te gaan met deze aspecten in de m.e.r.- en SMB-procedure. Een aanzet hiervoor is in dit artikel gegeven. Dit is temeer nodig daar de Nota Ruimte ruim baan biedt voor 'behoud door ontwikkeling' ofwel ontwikkeling van het buitengebied. Bekend moet dan zijn wat er behouden moet worden en of dat wel het geval is bij een bepaalde ontwikkeling.

Op een hoog abstractieniveau, dus vooral geschikt voor de SMB, zijn er inmiddels heel wat goede beschrijvingen en waarderingen beschikbaar, landelijk en provinciaal. Deze zijn niet allemaal compleet en uniform. Op projectniveau, regionaal en lokaal, kan volgens de in dit artikel beschreven methoden (ook) een uniforme beschrijving en waardering tot stand worden gebracht.

Een volwaardig beschermingsregime, zoals dat geldt voor natuur, zou het sluitstuk kunnen zijn van de bescherming van wat Nederland uniek maakt: ons cultuurlandschap. ▲